

KORTÁRS ÉPÜLET MŰEMLÉKI KÖRNYEZETBEN

MAGTÁR LÁTOGATÓKÖZPONT, PÉCS

SZÖVEG TEXT: H. MOLNÁR KATALIN (JELIGE: SZESAT)

FOTÓ: AEDIS ÉPÍTÉSZ STÚDIO

Pécs belvárosa évezredes történelmi és művészeti értékekkel rendelkezik. Az ókeresztény sírkamrákat 2000-ben a Világörökség Bizottság felvette a világ kultúrtörténelmi kincseinek listájára. Az elmúlt években az ezeréves örökség turisztikai vonzerővé fejlesztése érdekében tekintélyes nagyságrendű munkálatok kezdődtek az egyházmegye területén.

A történelmi óváros környezete 2009-ben, az *Ezeréves Pécsi Püspökség kulturális és történelmi örökségének megőrzése* című projekt keretében újult meg. A *Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa* programban a város és a régió turisztikai vonzerejét növelő beruházások jöttek létre, aminek regionális gazdaságélénkítő hatása van: fejlesztéseket ösztönöz a városban és a régióban is. 2012-ben indult a belvárosi épületek felújítására vonatkozó *Püspökvár titkai, a püspöki palotától a dzsámiig* elnevezésű projekt, amely 2015 nyarán zárult le. A programban felújították a püspöki palotát és annak csodálatos kertjét, valamint a gabona tárolására szolgáló egykori magtárat. Végso befejezése 2017-ben történt meg, amikor az épületben megnyílt az étterem és a hangulatos kávézó.

A pécsi székesegyház épülete a 11. századtól kezdve néma tanúja volt a magyar történelemnek. Az 1700-as években három nagy építészeti korszakot különíthetünk el a székesegyház átépítésében. A török hódoltságot túlélő, de a háborúk alatt megrongálódott palota felújításához Nesselrode püspök látott hozzá az 1700-as évek első felében. Ezt követte a

barokk szellemű, de mértékletes átépítések időszaka. „A székesegyház harmadik korszakában, a század második felétől renováló munkálatok sorozatát követhetjük, amikor a székesegyház környezete nagyrészt megváltozott, kiegészültek a várfalak, felépült a kaputorony, a levéltári épület, és felépült a plébánia.”¹ Ez idő alatt a püspöki uradalom részeként épült fel a háromszintes magtár és a kétszintes pince. A Püspöki Magtár építészeti tervdokumentációja szerint az építése 1760 és 1790 közé tehető. A pinceágak még korábban készültek el, utóbb került föléjük az ácsolt magtár. Az épület belső terei többször kisebb mértékben átépültek.

Az épület a hajdani Püspökvár északi részén az uradalom főpincéjeként volt ismert, mint a püspöki rezidencia része. Pécs életében fontos szerepet játszott a szőlőművelés, a környéken bőséges volt a szőlőtermés. A cseréphéjazatú, részben vörösfenyőből készült épület korát tekintve jó állapotban volt az átépítés előtt, de rovar- és gombakárt észleltek rajta. Két alsó dongaboltozatú pinceszintje és a famennyezetes, földemmel burkolt felső szintje is száraz volt. „Oldalán kis méretű, kőkeretes szellőzőablakok találhatók négy homlokzati tengelyre rendezve. A felső szint emelete kettőzött padlástér, középtámasszal, feszítőműves ácsolattal, 10 szelemenés szaruzat-megtámasszással.”²

A műemléki védettség alatt álló magtár felújításának gondolata 2012-ben merült fel, amikor az egyházmegye a világörökségi helyszín rendezését szerette volna megvalósítani, amihez pályázati forrásokat keresett. A cél a Pécs belvárosában található kultúrtörténelmi örökség bemutatása

volt a széles látogatóközönség számára. A városnak hiányzott egy olyan terem, ahol előadásokat, konferenciákat, közösségi rendezvényeket tudnak tartani. A tervekben az állt, hogy a magtár felújított épületében fogják a turistákat fogadni, s itt lesz a Püspöki Magtár Látogatóközpont, ahonnan elindul az a vezetett turistaútvonal, melynek révén a látogatók megismerhetik a püspökség múltját. A Püspöki Magtár és pince átépítésére annak a beruházásnak a keretében került sor – uniós támogatással –, amely a Pécsi Egyházmegye ezeréves örökségének turisztikai vonzerővé fejlesztését célzó programhoz kapcsolódott. Építtetője a Pécsi egyházmegye volt, tervezését a pécsi Viczencz Ottó építész és a KIMA Stúdió Kft. (Németh Tamás építész) végezte.

A magtárt átalakító Viczencz Ottó több szakmai díj tulajdonosa. Nyertes épületei közé tartozik a 2006-ban elkészült villányi Wunderlich Látványpince és Bortrezor pincészet. Kellő alázattal és a múlt értékeinek tiszteletével nyúlt a magtár felújításához.

A székesegyház nyugati bejáratától egy percre, a történelmi városfal mellett található az átalakított Magtár Látogatóközpont. A meglévő telken az egykori épület külső formájának meghagyásával az ódon falak, öles gerendák környezetébe helyezte a látványban és tartalomban megújult modern épületrészeket. Az épület két alsó szintjének funkciója nem változott, maradt a vendéglátás, a borfeldolgozás bemutatása és a tárolás. A 18. században épített föld alatti, kétszintes pince borászati kiállításra, borkóstolási lehetősége mellett egy titkos átjáróval várja a látogatókat. Az egyházmegye tájékoztatása szerint a föld alatti folyosó története egészen a középkorig nyúlik vissza. A pincealagút nyugati szárnya a múltban nem csupán bor tárolására szolgált. A hely érdekessége, hogy a püspöki palota kertjét a magtárral összekötő alagutat biztonságos ösvényként használták azokban az időkben, amikor a kommunista államhatalom emberei lehallgatókészülékeket telepítettek a püspöki lakrészebe. Ezen a helyen a múltat elevenítik meg az üldözött papok életrajzát bemutató tablók és a filmhíradó.

Az átalakítás során új egységek is keletkeztek. Három közbenső oszlop kivételével kialakítható lett a nyugati oldalon a várakozó előtér, keleti oldalán a tároló és a közlekedőhelyiségek. A nyugati traktusban az előtérre felfűzve egy kisebb, 30-35 férőhelyes szekciótérmet terveztek kisebb rendezvények, továbbképzések számára. A bejárat is erre az oldalra esik. Készült egy kisebb méretű helyiség a város turisztikai látványosságainak bemutatására is, ahol várakozni, pihenni lehet, és filmet nézni a város nevezetességeiről.

A tetőtér részbeni átalakításával kialakított 200 személyes előadóteremmel új funkciót is kapott az épület. Konferenciák, közösségi események, művészeti bemutatók és előadások helyszíne lett a nagyterem. Mivel a régi épület karaktere nem tette lehetővé, hogy ezen a helyen tetőablakokat nyissanak, és a terem funkciója sem igényelt több természetes fényt, a konferenciatermet mesterséges szellőzésű fűtés- és hűtésrendszerrel kellett felszerelni. A terem bensőséges hangulatát az impozáns méretű ácsolat és szerkezet adja, amely ma is őrzi az egykori épület jellegét. A tervezés során fontos szempont volt, hogy az épület egységei egyidejűleg működhessenek. A konferenciateremből a vendé-

gek lifttel vagy lépcsőn elérhetik a pincészet vendéglátó részeit, amelyek a konferenciaszint érintése nélkül változatlanul használhatók.

A történelmi környezetben álló épületet 2015 nyarán adták át. A múlt év nyarán megnyílt a Püspöki Magtár Kávézó is terasszal és csobogóval, amelyet a pécsiek hamar megkedveltek. Nyáron hosszabbított hétfégi nyitvatartással várja a vendégeket. A föld alatti, különleges hangulatú Magtár Étterem 2017 őszétől üzemel, s külső rendezvények színhelyévé is vált.

A látogatóközpont a megnyitása óta eltelt évek alatt bizonyított. Jelentős turisztikai információs pont, de hitéleti, vallási és kultúrtörténeti szerepet is betölt Pécsen. A felújítás jó példa arra, hogy a múltból kapott örökség átgondolt tervekkel a jelen szolgálatába állítható. Közben megengedhetők rajta a kellő alázattal végzett változtatások az új funkciók kialakítása érdekében. Pécs történelmi városmagjában sikerült megtalálni a régi és az új építkezés harmóniáját. A felújítás során felhasznált anyagok – beton, üveg, acélszerkezet – és az egykori építőanyagok – kő, téglák – jól ötvözhetők egymással, létrehozható a kettő harmóniája.

A felújított magtár megőrizte a múlt lenyomatát. Értékeit átmentette a mába, amivel szüntelen teremt és szolgál egyszerre. Ez megfelel a megyés püspök által felvázolt elképzelésnek, amely szerint a magtár elnevezése szimbolikus, mert a „*magtár egyszerre biztosít teret az emberi munka eredményének begyűjtéséhez, ugyanakkor a megőrzött magok révén a jövő reménységét tárolja*”.

¹ Boros László: A pécsi székesegyház a 18. században. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 65. o.
² A Püspöki Magtár engedélyezési terve (18292/3)

FOTÓ: AEDIS ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ

EGY ELSZALASZTOTT ESÉLY

SZÖVEG TEXT: KÓSA JUDIT (JELIGE: „IGNÁC, NEM SZÉGYELLI MAGÁT?”)

A Bécs-Budapest Világkiállítás meghirdetése 1987-ben maga volt a peresztrojka gyakorlati magyar megnyilvánulása. Egyszerre jelentette a gazdasági nyitást, a nyugathoz való közeledést és a demokratizálódó közéletet: már az is sokat mondott a kortársak számára, hogy a megrendezésről nem valamely pártvezető, hanem Grósz Károly miniszterelnök állapodott meg Franz Vranitzky osztrák kancellárral.

A következő évben megfogalmazott „Hidak a jövőbe” szlogen magába foglalt mindent, amit akkor az elkövetkező időkről remélni lehetett. És tényleg nem gondolta senki, hogy 1995-ben, amikor a magyar fél a felszabadulás ötvenedik évfordulóját remélte ünnepelni a nagyszabású rendezvénnyel, már mindebből semmi sem létezik majd. Sem a Bécs-Budapest összefogás, sem a pártállam, sem a világkiállítás.

Budapest és az ország vezetői, de a polgárok is úgy tekintettek az expóra, mint gyógyírra, amely majd orvosolja mindazokat a hiányosságokat, amelyeket az évtizedek során Magyarország felhalmozott. A BUVÁTI első elemzésében 19 (!) olyan budapesti területet sorolt fel, amely városfejlesztési szempontból szinte kiáltott egy világkiállítás után. 1989 szeptemberében pedig, amikor meghirdették az első – úgymond helyki-jelölő – tervpályázatot, még mindig négy potenciális helyszín versengett egymással: a kőbányai vásárváros környéke, Aquincum térsége, a budai repülőtér mellett fekvő Örsöd-dűlő és a pesti és a budai déli Dunapartot, valamint a Csepel-sziget csúcsát is magába foglaló terület. Az utóbbi mérhető támogatottságát mutatja, hogy a beérkezett 23 érvényes pályaműből 12 erre tartalmazott terveket.

A kétezer-tízes évek Budapestjéről visszatekintve jól látszik, mennyit változott azóta ez a tájék – és az is világos, mennyire vegyes ennek a változásnak a minősége. Az expóra való készülődés idején a pesti területen még egy vasúti pályaudvar terpeszkedett, nem létezett a lágymányosi közúti híd, a Műegyetem kampuszától délre pedig kihasználatlan, elvadult lapály várta immár száz éve a sorsát. Ma már több hatalmas lakó- és irodaház, valamint a Nemzeti Színház és a Művészetek Palotája sorakozik a pesti oldalon; egyetemváros és irodanegyed épült a Lágymányoson, a Nagyvásártelep környékének és a csepeli szigetcsúcsnak a helyzete ugyanakkor továbbra is megoldatlan.

A Lágymányos sorsa különösen ékes tankönyvi példája annak, hogyan visz a politikusi rövidlátás, az örökös pénzsűzke és a pusztá pech már-már bohózatba illő tévutakra egy egyébként páratlan adottságokkal bíró városi térséget. A ma a Petőfi híd és a Rákóczi híd közé eső területre a honfoglalás ezredéves évfordulója óta százzalra készültek a jobb és rosszabb tervek anélkül, hogy egy kapavágást is végzett volna valaki.

Szántak ide botanikus kertet és a fürdőváros-koncepcióba illeszkedő hatalmas strandfürdőt. Komoly esélyes volt ez a térség, hogy itt épüljön fel az olimpiarendezéshez nélkülözhetetlen stadion és sportcsarnok-együttes: a húszas évek közepén került ez szóba először, tíz évre rá Maróti Géza elképzelése már-már győzedelmeskedni látszott, végül 1944-ben írták ki az utolsó vonatkozó tervpályázatot. Ezzel párhuzamosan azonban, elsősorban Klebelsberg Kuno kultuszminiszter ösztönzésére egy

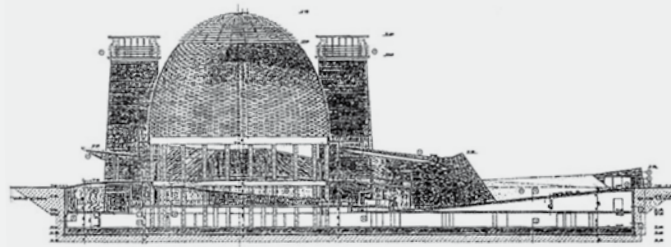
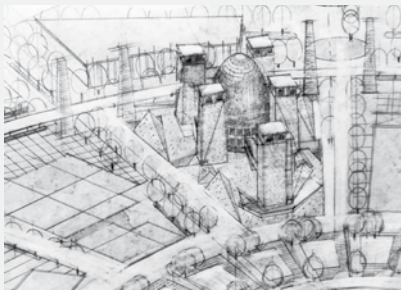
olyan idea is élt, amely természettudományos oktató és kutató telepet telepített volna ide. Létezett ugyanakkor egy kompromisszumos vonulat – Pogány Móric építész játszotta ebben a főszerepet –, amely egyszerre épített volna itt tudományos központot, sportcentrumot és állandó kiállítási területet. Ennek fényében szinte érthető, hogy az ötvenes években előbb az Építőipari Műszaki Egyetemnek szemelték ki a területet (Weichinger Károly nyerte a megtervezésére kiírt pályázatot), az évtized végén viszont „eldőlt”, hogy a városligeti kiállító negyedét telepítik át ide. (A főpavilon tervpályázatán az lparterv kollektívájának, Gulyás Zoltánnak, Rimanóczy Jenőnek, Nagy Józsefnek és Egyedi Andrásnak ítélték oda az első díjat.)

Mindezt persze csak a kultúrhistorikusok vették számba, amikor 1990 szeptemberében immár a dél-budapesti térségre írtak ki városrendezési és építészeti, az expót mint „átmeneti hasznosítást” is magába foglaló tervpályázatot. A lehetőség keltette hihetetlen lelkesedést mutatja, hogy a zsűri 31 pályaművet értékelt, és a legsikeresebb hat tervezőcsoportot a következő májusban egy második fordulóra is meghívta. Az első díjat a francia Michel Macary nevéhez fűződő elképzelés nyerte el.

Ez a versengés felmérhetetlen szellemi energiákat szabadított fel a magyar építészársadalomban. A pályaművek egymást inspirálva keresték a legjobb megoldást a térség adottságainak kihasználására és a legmegfelelőbb városfejlesztési, közlekedési és infrastrukturális megoldások megtalálására. Jellemző a közérdeklődésre, hogy mikor 1991-ben a műegyetemi építészhallgatók az alkotói héten a világkiállításához kapcsolódó tervezési feladatot kaptak, a megszülető – értelemszerűen légből kapott ötletekkel operáló – makettvárost hónapokig mutogatta a televízió, mert bár az expo sűrűn szerepelt a hírekben, kézzel fogható eredményekkel még senki sem tudott szolgálni.

De miközben az építészek a MÁV-pályaudvar eltüntetésének legjobb módját keresték, vagy épp a pesti oldalra lakófunkciót, Budára egyetemvárost, Csepelre meg irodákkal teli toronyházakat álmodtak, a környező valóság alaposan megváltozott. Az 1990 őszen felálló új fővárosi önkormányzat már amellet foglalt állást, hogy a világkiállítást halasszák el egy évvel; a következő februárban Antall József miniszterelnök Bécsben kijelentette, hogy a kormány a főváros támogatása nélkül tehetetlen; majd májusban a bécsiek hetven százaléka egy népszavazáson amellet foglalt állást, hogy a város ne rendezzen expót. Ezt követte a magyar parlament döntése júniusban, amely immár 1996-os rendezésről szólt. Hamarosan az elképzelések léptéke is változott: már B-kategóriás világkiállítást terveztek (ezek esetében a vendéglátók biztosítják a kiállító csarnokokat és gondoskodnak az utóhasznosításokról), „Kommunikáció egy jobb világért” szlogennel, és a szóban forgó terület leszűkült a Petőfi híd és a tervbe vett lágymányosi híd közötti két Duna-parti szakaszra.

Valójában már ekkor, a rendszerváltás legelső időszakában voltak olyan hangok, amelyek egyrészt politikai szempontból (mint a pártállam örökségét), másrészt pénzügyi érvekkel (rendkívüli tudatosság és sok szerencse kell ahhoz, hogy egy ilyen rendezvény ne veszteséggel végződjék) támadták az expót. Az építészársadalom azonban sosem látott lehetőségként élte meg az egymást követő pályázatokat: a jövő Budapestjét tervezték, amelynek az ő olvasatukban egy nagyszabású

TURÁNYI GÁBOR NYERTES PAVILONTERVE

főpróbája, afféle tűzijátékos előhasznosítása lett volna a világiállítás.

A pályázatok egymást követték, a szervezők ötleteket vártak többek között az egyetemi sport- és kulturális központ megtervezésére, az ELTE-nek szánt két egyetemi tömbre, amelyek a kiállítás idején kiállítóterként hasznosultak volna, valamint az expo két fele közti gyalogostengelyre, illetve a központi tér szimbólumrendszerére.

Hogy az ország vezető építészei mennyire komolyan gondolták ezt a pályázati időszakot, azt nemcsak a benyújtott munkák száma és minősége jelzi, hanem az is, hogy miközben a bíráló bizottság összefoglaló értékelésében a sikertelenséget látva lényegében lemondott az exposzimbólumról, nyolc tervező félig-meddig szorgalmi feladatként heti rendszerességgel találkozott, hogy immár együtt alkossák meg. Az Ekler Dezső és Makovecz Imre által egybehívott szakértők – Dévényi Sándor, Reimholz Péter, Ferencz István, Finta József, Bodonyi Csaba és Bán Ferenc – a már meglévő (egy amerikai cég által megalkotott) részletes rendezési tervben szereplő, a gyalogoshíd budai hídfőjénél kijelölt, elemzett kör alakú főtérnek akartak értelmet adni. Olyan „szent teret”, a maga fizikai valóságában is megjelenő napszimbólumot képzeltek el a közepére, amely illik az 1996-os dátumhoz – azaz a honfoglalás ezerégszázadik, a milleniumi felívelés századik évfordulójához –, és mond valamit a kiállítás témájáról, a kommunikációról, egyben a kor legfontosabb kérdéséről, a Kelet és Nyugat közötti átmenetről is.

Ezen a téren kapott volna helyet Turányi Gábor díjnyertes és nagy szakmai lelkesedést kiváltó magyar pavilonja, amelynek később a Műegyetem építészkarává kellett volna felnőnie. A tervező egy boglyakupolás, Zsolnay-cseréppel fedett csarnokot álmodott meg négy torony között, lényegében egy egyetemi aulát, amely fölé már „csak” oda kellett volna építeni az oktatás tereit. Ezt gazdagította volna tehát a nyolcak azon elképzelése, hogy a tér centrumába, a napkorong alá a „Hét vezér házát”, azaz a magyar régiók pavilonjait is megépítik.

Ami a politika oldaláról talán megjósolható volt, derült égből villámcsapásként érte 1994 közepén a világiállítás megvalósításán dolgozó építészeket: az újonnan felálló Horn-kormány egyik első döntésével lemondta a rendezvényt. A nyolcak munkáját összegző nyilvános beszélgetésen Bodonyi Csaba így fogalmazta meg, mit éreztek akkor, alighanem mindannyian: *„Nem hiszem, hogy a történelemben valaha is ennyire visszaéltek volna az emberi fantáziával, mint az expo ügyében. (...) Jól összefogva a lehetőségeket és ürügyként használva az expót például olyan maradandó tudományos központhoz lehetett volna jutni, amely úgy maradt volna az utókorra, mint azok a száz évvel ezelőtti milleniumi létesítmények, amelyek ma is nélkülözhetetlenek, de ez a lehetőség nem vált világosan megfogalmazott kormányzati szándékká.”*

A sosemvolt budapesti expo mementója ma egy köröcikkre osztott intézményi központ a Magyar tudósok körútja gyűrűjében – Turányi boglyakupolás építészkar csarnoka helyére például Finta József adaptálta a kiásott munkagödör fölé a harmadik díjas tervét a műegyetemi informatikai képzés otthonául –, valamint az 1996-ban, II. János Pál pápa látogatására átadott Magyar Szentek temploma. Utóbbi, Török Ferenc és Balázs Mihály épülete eredetileg az apostoli szentszék pavilonjának készült.

Húsz évvel az építés megkezdése után, 2014-ben átadták az immár Tüskecsarnoknak hívott egyetemi sportközpontot is. A majdani egyetemváros sport és kulturális centrumára – a sportcsarnok, az uszoda és a kulturális központ is kiállító pavilonként szolgált volna az expo idején – 1993-ban írtak ki tervpályázatot. A zsűri Lázár Antal műegyetemi professzor és az Egyesült Államokban élő egykori kollégája, Magyar Péter tervét hozta ki győztesnek. Az internet korából visszatekintve nem pusztán bravúros, de romantikus is, hogy faxon küldték egymásnak ezerszám a rajzos vázlatokat és töprengéseik lenyomatát, így hidalva át éppen az expo szellemében („Kommunikáció egy jobb világért”) az íróasztalaikat elválasztó nyolcezer kilométert.

A legnagyobb leküzdendő akadályt az jelentette, hogy a kiírás szerint tíz százalékos beépítésre volt lehetőség a területen. Lázár Antal és Magyar Péter a kezdetektől nem hagyományos épületben, hanem építészeti tájban gondolkodott. Zölden hullámozó dombokat képzeltek el, olyan – ha már millecentenárius: – kunhalmokat, amelyek a természet részének hatnak, és szinte észrevétlenül fordulnak át emberi alkotássá. A kezdeti álm értelmében a csarnokot is egészen a felülvilágítókig, azaz a nevezetes tüskéig föld borította volna, csak a gazdasági kényszer szülte végül a lemezből készült, habár zöld héjazatot.

A győztes terv megvalósítása még 1994-ben megindult, és egészen 1997-ig folyt az építkezés; ezalatt elkészültek a szabadtéri sportpályák, a sportcsarnok kör alakú, föld alá bújtatott trafóháza, szerkezetkész állapotban állt maga a csarnok és a hozzá kapcsolódó edzőépület, valamint a mélygarázs, és lealapozták az uszodát is. Mivel a sportlétesítmény kívülről lényegében késznek látszott – a bejáratok fölötti esővédők ugyanúgy a helyükön voltak, mint csarnokot megvilágító a 84 darab, egyenként 6 méter magas üveggúla, azaz a tüskék –, általános megdöbbenést keltett az építkezés megszakítása. Sőt idővel cselekvést is szült: 1998 novemberében például a millenniumi ünnepekre készülő új kabinet illetékes kormánybiztosának levelet írt több építész (köztük Makovecz Imre és Finta József), javasolva, hogy mielőbb fejezzék be a „magyar kunhalomra emlékeztető” épületet, és legyen ez az államalapítás ezredik évfordulójának emléket állító központi ünnepség helyszíne.

Ennek a jó szándékú javaslatnak azonban ugyanúgy nem lett fogantaja, mint annak az elképzelésnek, amelynek értelmében 2007–2008-ban uniós és magánforrásból, konferenciaközponttá átalakítva fejezték volna be a csarnokot. A pozitív fordulatra egészen 2013-ig kellett várni: akkor döntött a kormány a folytatásról, és a következő évben át is adták az immár hivatalosan is Tüskecsarnoknak nevezett épületegyüttest. Igaz, az uszoda nélkül – arra ugyanis a kivitelező saját tervet hozott, így a Lázárék által megrajzolt, domb alatt rejtőző létesítmény helyett egy, annak tagadásaként is felfogható, szögletes, élénk homlokzatú épület valósult meg.

A Tüskecsarnok viszont a kilencvenes évek építészetét varázsolta hirtelenjében a kétezer-tízes évek dél-budai világába. Noha értékeiből a várakozás évtizedei alatt semmit sem veszített, formája és megoldásai nem avultak el, mégis memento. Arra emlékeztet, milyen volt az a kor, amikor az építészek még komputeres segédlet nélkül terveztek olyan bonyolult rácsos tartószerkezeteket – ez Kollár Lajos munkája –, mint amilyen a sportcsarnokot befedi, és a módosított tervek arra is rávilágít-

tanak, hogy húsz év elteltével miféle új követelményeket támasztott az élet egy ilyen többcélú együttes elé.

Mivel az átadáskor csaknem duplájára, 2400-ról 4000-re kellett fel-emelni a nézőtéri férőhelyek számát, és a küzdőteret alkalmassá kellett tenni az európai szabvány szerint zajló jégkorongmeccsek lejátszására is, mobil széksorokkal tették átalakíthatóvá a lelátót. A nagyobb nézőtér nagyobb befogadóképességű mélygarázs építését is szükségessé tette, amit a meglévő padlószint alatt, bányászati módszerekkel való-sítottak meg. A felszínen mindebből azonban nem látszik több, mint a szilvماغ alakú kijáratok és az az óratorony, amely liftnek, lépcső-háznak és a mélyparkoló füstelvezető berendezéseinek ad otthont.

Szintiszta ráció. Mégis, különös színfolt a csarnokdomb árnyékában, a felszínbe vágott pengeéles ék fölött. Ha sokáig nézi az ember, úgy érezheti, itt lehet tetten érni a kilencvenes éveket: a torony időtlen, mégis idézetekkel teli architektúrája a posztmodern szellőnyi, játékos legyintése.

2013 végén, amikor a sosemvolt expo főterén a sorban eddig utolsó-

ként átadták a Q2-nek is nevezett akadémiai kutatóépületet, egy korszak végképp lezárult a dél-budai Duna-part városfejlesztésének történetében. Az előhasznosítás nélküli utóhasznosítás véget ért, a véletlen által egymás mellé sodort tudományos és oktatási célú épületek megjelenése, egymáshoz való viszonya és az utókor által majd bizonyára értetlenül figyelt sugaras elrendezése a rendszerváltás utáni két évtized tanácstalan és széttartó állami beruházásainak lenyomata.

Az egyetemek az elmúlt húsz évben belakták ezt a városrészt. A Tüskecsarnok megtalálta helyét a sport- és kulturális életben, a Magyar Szentek temploma mellé egy protestáns kápolna is felépült, és bizony rendíthetetlenül állja az idő próbáját az a kék bódébüfé is, amelyet a majdani építkezésekre számítva állított fel itt egy jó szemű vállalkozó. Apropó magántőke: amíg az „utóhasznosítás” nyögvenyelősen végbe-ment, a magyar és nemzetközi cégek kiterjedt telekommunikációs negyedet építettek fel a környéken. Feltehetően ők úgy gondolták, mindennél fontosabb a „Kommunikáció egy jobb világgért”.

ÚJ GENERÁCIÓ KATEGÓRIA, 2. DÍJ

MIRŐL SZÓL A KORTÁRS ÉPÍTÉSZET?

SZÖVEG TEXT: LÉVAI MAGDOLNA (JELIGE: KASSZANDRA)

„csalás nélkül szétnézni könnyedén”
J. A.: Reménytelenül (1933)

Egy gyakorló, az építészmérnöki képzésben tevékenykedő építész kénytelen elméletinek ható definitív mondatokat alkotni: „az építészet (architectura) a valós térben – adott helyen, adott időben, adott társadalmi közegben, adott kulturális korlátok között – létrehozott anyagi és szellemi totalitás(valóság), amely feltárható az idea, a megvalósulás, a használat és az értelmezés felől, valamint a létrejöttéhez szükséges szereplők egymáshoz, illetve a létrejött dologhoz való viszonyában.” (2006–2011 között)

A napi tapasztalat síkján ennél jóval egyszerűbb a magyar társadalmi képlet: ami meg van építve az az építészet, még képletszerűbben az építés (aedificatio) azonosan egyenlő az építészettel (architectura). Ez sok mindent determinál, a szemlélődés körét, ami lehet véletlenszerű vagy nagyon is céltudatos, eleve ideológiailag determinált, vagy egy

utazó felületes, de átfogó pillantása. Lehet kimódoltan spontán vagy álnaiv, de legjobb lenne ehhez bizonyos elfogulatlanság, a múlt századi költő idézett attitűdjének megkísértése.¹

„kortárs” – contemporary, ami legtöbb jelentésében egyidejűleg létező Az utazó korlátja, hogy az egyes időpillanatra nézve csak folyamatos emlékezéssel képes szemlélni mindazt, ami körülveszi. Érzékelésének tárgyai egyben azonnal érzetkévé válnak és értékítéletté merevedhetnek. Ezek leírva, akaratlanul is, kinyilatkoztatássá dermedhetnek, holott szándéka szerint legfeljebb sejtésként, vagy kérdésként merülnek fel benne.²

Az építészet melyik tartománya lehetne esélyes arra, hogy bármi „jövő felé mutató” szegmensként reprezentálja a magyarországi épített-séget? Ha belegondolunk, ami már megvan, az eleve, ugyanannyira a folyamatos jelen, mint a befejezett múlt része, egyedül a jövője bizonytalan (pl. ingatlanpiaci, településpolitikai, divatirányzati és kultúrpolitikai és mélylélektani szempontból).

Mielőtt megpróbálkozzunk a jelen ellentmondásos tendenciái közül a vidék és a (nagy)városi település formák tájképei-

ből kirajzolható jövő felvázolásával, nézzünk a számok bővkörébe!

2013-ban Magyarország 346 városa közül csak 145 lélekszáma volt nagyobb mint 10 000 fő. 98 városunk lélekszáma 5000 lakos alatti ebben az időpontban. Magyarország legkisebb városa 1000 fős.³ „Az 1990-es években 73, az ezredforduló óta további 109 új városunk lett. Magyarország köztársasági elnöke 2013. július 15-ével 18 településnek adományozott városi címet. Ezzel hazánkban 346 városi jogállású település lett, közülük 23 megyei jogú város, a községek száma 2808. Magyarország népességének 17,6%-a a fővárosban, 51,8%-a a többi városban és 30,6%-a községekben él.” (Magyarország 2013. KSH kiadvány, 18. o.) „A 2011. évi népszámlálás alapján továbbvezetett népesség becsült lélekszáma 2014. január 1-jén 9 millió 879 ezer fő volt. Magyarország jelenlegi területén 1980-ban éltek a legtöbben (10 millió 709 ezren), azóta a népesség száma folyamatosan csökken.” (Magyarország 2013. KSH kiadvány, 9. o.) 2013-ban a külföldön élő magyar állampolgárok száma: 277 224. (KSH kiadvány, 20. o.) „2018. január 1-jén az ország népessége 9 millió 771 ezer fő volt, 26,9 ezer fővel kevesebb, mint egy évvel korábban.” (Magyarország 2017. KSH kiadvány, 9. o.) 2013-hoz képest 108 ezerrel kevesebb.⁴

A 1989 és 2013 közötti várossá vált településeket megyénként vizsgálva, a legdinamikusabban városiasodó két megye: Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg, ha egy megye összes városainak számát és a rendszerváltás utáni várossá lett településeinek számát tekintjük mértékadónak. Pest megye esetében: a városok 81%-a 1989-ben vagy utána lett város, Szabolcs-Szatmár-Beregben ez 75%. A különbség annyi, hogy ezek közül az új városok közül Pest megyében 30%, Szabolcs-Szatmár-Beregben 71% a 10 000 lakos alatti település. Amíg Pest megyében az új városok közül három 20 000 fő feletti, addig Szabolcsban csak egy 10 000 és 15000 fő közötti lélekszámú település van.

„egyéni éden – kollektív rémálom?” Vidék modell – a falu és határa, mint eltűnt toposz

Reális-e a családi ház, mint jövőkép, egy mind jobban atomizált társadalomban, amely a falu valós szociokulturális világának maradványaiból is menekül? Így lett a vidék Magyarországnak 20. századi víziói közül a Kertmagyarország két háború közti önsegélyezésének látomása⁵ a Kádár-korra a zártkertek Magyarországvá, ami részben az önkiszákmányolás egyik lehetőségeként adta át a helyét az ezredforduló lakó- és ipari parkok jellemezte globalista tájképének, ahol az addig magának termelt javakat a se falu-, se városlakók többnyire a nagy kereskedelmi láncok akciós választékából fedezik. Ezzel analóg a vidék „Kádár-kockái”⁶ helyét elfoglaló, nyaktaggal alig összenövészett kétfalakos háztípus uralma.

Mennyiben lenne a társadalom szélesebb rétegének hosszú távú érdeke, és mennyiben a mai vállalkozók jelenidejű haszna az egy ház egy család bizonyíthatóan nagy ökológiai lábnyomú kormányzati politikája, és mennyiben újra termelt hosszútávú környezeti probléma? Sejtethni, az egyfős családmodell, igen jó a kereslet növelő „termék” – amit a szabályozás „ingatlanfejlesztő”-barát rugalmassága, az életmódmagazinok, valamint ezek építészeti és design megfelelőinek luxus példatára, és kiténtett éves felhozatala szintén erősít, akkor is ha „öko”. Ha ezt a tendenciát

extrapolálnánk az ingatlanosok paradicsomát látnánk egy emberöltő múlva, ahol tenyérnyi telkeken okosházak műfüvel borított foltjai között vidám örökifjú hetvenesek nosztalgiáznának a falusi élet szépségéről.

„kollektív éden – egyéni rémálom” – Urbanizációs modell

Ha a mai megapoliszok felől néznénk globálisan, az ország össznépsége alig tesz ki egy valamirevaló megapoliszt, ehhez képest elég pazarló a 93 000 km² terület. Építész szemmel nézve a településkarakter és a jogállás szétválasztható, azaz az elmúlt évtizedek városiasodása inkább jogi, politikai aktus, sem mint a 21. századi urbanizáció (l. fent).

A jövő víziója, figyelembe véve az elmúlt évtizedekben az új nagybirtorendszer kialakulását, az önkormányzatiság felszámolásának stációt, az egyszer már megbukott, de bármikor felvethető megyei területelosztás helyetti eurorégiós újraosztást,⁷ a vidék-visszafejlesztési tendenciákat és a tényleges ökológiai szempontokat, reális képként felvázolható lenne egy 7 városból – 950 ezer és 3 millió lakos között – álló, 93 000 km²-es látomás.

Az első évtizedekben – az ingatlanbiznisz paradicsomaként – egy teljesen új világot lehetne felépíteni. Eldőzerolva mindent, ami ezen kívül van, a projektek útjába eső örökségvédelmi akadályok maradékát, lerobbant városnegyedeket, kiürült falvakat, szegény és elhalt iparnegyedeket, feleslegessé váló utakat, vasutat, infrastruktúrát. Ez lehetne a hulladéképítész Kánaánja, az okosvárosok kísérleti kohója. (Az ökológiai lábnyom számítások igazolnák. Ha a felszabaduló földterületeken okos gazdálkodás, és nem a szél és naperóművek sivataga lenne jellemző, az egyik legfőbb vagyontárgyunk, ugyan csak néhány család birtokában, de „nagyüzemi” biogazdálkodásra is átállhatna. Milyen jó üzlet lenne az elbontott korábbi urbanizációs területek „méregtelenítése”, rekultiválása!)

Hogy ez az új Magyarország vagyoni cenzus szerinti szép új világ, vagy egy szociálisan józanul tagolt társadalmi struktúra lenne-e, azt az épp uralkodó hatalmi ideológia határozná meg. Ahogy azt is, hogy a mesterséges városok igen gazdag múlt és jövőbeli utópiáiból milyen előkép alapján nőnének ki a tájban, állami vagy a vállalkozások (magán)tulajdonában maradó bérleményeként, mint a népesség döntő többségének lakhelye.

Ennek a vízióknak a megvalósulásához – ha tényleg felgyorsult az idő – egy bő évtized kellhet. A szocializmus alatt max. 2,5 évtized állt rendelkezésre az iparosított előregyártással végrehajtott településrombolásra. (Ez településeink képének máig ható zavarodottságát elnézve, félmunkát végzett, de bízhatván a fejlődésben, az új „körzetesítés” új harmóniát teremthetne). Segíthetné ezt, a valódi urbanizációt, a jelen építés mindazon követelményrendszere, amely állítólag energia és környezet tudatos, és a nulla emissziót írni elő a legkisebb hajlékra is.⁸

A jövőkép egy másik síkja lehet, hogy e felvázolt település struktúra milyen társadalmi struktúrát fogad be. A már jelzett tulajdonviszonyok alapján felerősödne a középosztály eltűnése, és valahol ez alatt nivellálna, vagy még mélyebben a szegénység régi-új egyenlősége érvényesülne lekötve a globális statisztikák helyi megfelelőjét. Természetesen ez egy erősen polarizált társadalmi képlet, ahol vésszesen vékony és riasztóan gazdag felső néhány százalék, és a technológiai civilizáció és a nagyobb regionális beágyazottság jóvoltából viszonylag élhető az ettől

messze lemaradó réteg életszínvonala. Röviden, a jelen tendenciái egyik eredője egy új, nem a hagyományos politikai értelemben vett, totalitárius képlet, amely általában kollektív éden, de egyéni rémálom.⁹

E dualista szemléleten túl van-e kedvezőbb áramlat a jelenben, amiből valamivel derűsebb jövő képe sejlik fel? Történelmi tapasztalat, hogy minden kornak, korszaknak, hatalmi, gazdasági berendezkedésnek vannak vesztesei, kárvallottjai – bizonyos szempontból nem releváns, hogy milyen okok láncolata juttat valakit az élet árnyékos oldalára – sokkal izgalmasabb az a kérdés, hogy az adott rendszer, egyáltalán elismeri-e saját társadalmának kárvallottjait, szó szerint helyet biztosít-e számukra, illetve azt hogyan teszi. Avagy hová lesznek az okos városok hajléktalanjai?

Fritz Lang *Metropolis*-ában archetipikus képlete van a polarizált társadalomképnek a „felső tízezer” a felvilágban gondtalan tölti idejét, a többség az alvilágban él és „robotol”. A kellően didaktikus és naiv végkifejlet mögött a 20. századelő általánosnak mondható hite fogalmazódik meg; így vagy úgy, lehetséges egyfajta szociális igazságosság. A globalizáció eddigi trendje soha nem látott társadalmi megosztottságot, polarizációt hozott és a szociális igazságosság kérdését a standardizált kényelem és jóérzés kérdéseivel és termékeivel helyettesítene maximalizálva a profitot.

A múlt század jövőképeinek megvalósulási „rátájához”, várhatóan hasonló lehet a jelen vízióinak esélye, és ahogy azok részleges megvalósulását a nagy történelmi kataklizmák után lehetett realizálni, most is ez várható (hogy ez hagyományos értelemben vett háború, gazdasági vagy ökológiai katasztrófa csak részben árnyalja a tézist).

„... a törvény szövedéke / mindig fölfeslik valahol...”

(J. A.: *Eszmélet, 1933–1934*)

Ha a többségi tendenciákat nézzük, nehéz biztató képet vizionálni a jelen trendjeiből. Ha az alternatív mozgásokat emeljük ki, akkor sem sokkal derűsebb a kép. Amiben mégis bizakodhatunk, az maga az emberi jelenség. Mintha az alkotó emberi szellem szuverenitása csak ideig-óráig túrná a túlszabályozást, a racionalitás egységesítő fegyelmét, a dogmává, rendszerré merevedő rendet. Talán éppen a technológiai civilizáció nehezen prognosztizálható ugrásai – kiváltképp, ha a kreatív elme felismeri, hogy az etika nélküli korlátlan szabadsága önpusztító erővé válhat – nyithatnak minőségi változást a század második felére.

Ez azonban csak egyik feltétele annak, hogy milyen lesz a jövő. Pontosabban, hogy az építészetben megjelenő anyagi szellemi totalitás milyenné válik. A döntő tényező az lehet, hogy a Czákó Gábor által már a múlt század utolsó negyedében „gazdaságkornak” nevezett szemlélet, amely a gazdaságot helyezi az élet elé (az élet van a gazdaságért), szemben azokkal a korszakokkal amelyben a gazdaság az életet szolgáló eszköz volt, átadja-e a helyét egy gazdaság utáni korszaknak, amelyben az élet értéke ismét előbbre való lehet. Ez a szűkebb környezetünk (93 000 km²) jövőjén túlmutató kérdés.

A jövő tendenciáinak egyik alapkérdése az ember szerepének alakulása: post/human/architectura. A 20-21. század fordulóján kibontakozó új világ egyik sajátos tünete, hogy az ember mindegyre eszközeivel helyettesíti magát, termékeket, alkalmazásokat hoz létre. Sokakban felmerül

a lehetőség, hogy a jövő ember nélküli lesz, hiszen az alkalmazások és eszközök okossága önreflexív lehet, egymást önállóan fejlesztő, amelyben már az ember szükségtelen szereplő.

A 20. század eleje óta másik tapasztalata a „népességrobbanás”, amely mára azoknak a tömegét növeli, akik számára a technológiai civilizáció lehetőségei igen korlátozott mértékben elérhetők, ugyanakkor „élőhelyük” mind alkalmatlanabb a lét minimumára is. Kérdés: melyik törvény lesz erősebb? Az emberi lét hagyományos bioszférához kötött fenntartásának törvénye, amely szükségszerűen új népvándorlás „törvénytelen-ségével” próbálja feloldani a jelen szorítását, vagy a mind tökéletesedő és szükségszerűen az ember nélküli bio-technoszféra alapján, az ember által létrehozott, de rajta túllépő technológiák szabványainak piac- és programorientált törvénye, amely számára az ember sem egyéb mint egy termék, amelyet ha nem piacképes törölni lehet a termékválasztékból?

Mindkét esetben fennáll a lehetősége, hogy amit eddig építészetnek tekintettünk, véglegesen szükségtelenné válik. A tárgyak ember nélküli világában evidens, hogy a hagyományos értelemben vett építészetre nincs szükség. A jelen és a közelmúlt építészeti törekvéseinek egyik nagy vonulata, hogy a házak helyett tárgyakat alkosson. (Le Corbusier száz éve még a ház-gép szimbiónzison lelkendezett, de nagyra nőtt egyedi vasbeton szobrokat alkotott, többnyire igen egyszerű gépészeti installációval.)

Az új népvándorlás eredményeként hosszú időre csak a létezés minimális kerete lehet az építettség, ezt csak igen sajátos értelemben tekinthetjük építészetnek (szociológiailag, néprajzilag, etológiailag). Különös, hogy az utóbbi forgatókönyv ad több reményt az architectura fennmaradására, megújulására; hogy ez a fenti kérdést is megnyugtatóan rendezné-e – azaz, hogy ez a korszak hogyan határozná meg a gazdálkodás és az élet viszonyát –, arról a szerzőnek nincs egyértelmű víziója. De van egy gyanúja: az utolsó ember az építészet vége.¹⁰ Van-e „mód / kitörni út remény e látomásból”?¹¹

¹ Ez a fenomenológia nagy dilemmája, ha jól értem, és minden tudomány nehézsége egyben. (Amúgy J. A. sorait értelmezhetnénk e megközelítés alapállásaként is.)

² forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarország_városai, táblázata alapján ill. a Magyarország 2013 KSH /2014/ kiadvány internetes változatát felhasználva

³ A település-struktúra változásra nincs adat, a külföldön élő magyar állampolgárok számát az előző évkönyvből ki lehetne számolni (az elvándorlás üteme csökken), jövőre vonatkozó „jóslás” nincs az anyagban. A 2013 évkönyv erre is kitér, és elég erős előregedést jósol.

⁴ Uo.

⁵ Somogyi Imre: Kertmagyarország felé, Budapest, 1942.

⁶ A divatossá terminológia torzít, az adott típus épp úgy jelen volt Jugoszláviában, mint Romániában, vagy Csehszlovákiában, és gyaníthatóan a negyvenes évek hadigazdálkodásának anyagtakarékosága hozta létre.

⁷ 7/2006. (V. 24.) TNM rend. 2020 utáni előírásai szerint, (leegyszerűsítve) minden új huzamos tartózkodású épületnek közel nulla energiaigény követelményt kell teljesítenie. E minimál követelményeknek megfelelően épült házak energetikai tanúsítványa csak „B” minősítésű lehet. (A rendelet hatálya alól csak műemléki és helyi védettségű épületek kapnak felmentést bizonyos feltételekkel.)

⁸ https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarország_területi_beosztásai

⁹ Történelmi előzmény nélküli memóriai létesítmények: a török utáni hadmérnöki falvaink; az iparpolitika 50-es 60-as évekbeli rajzaszalon született 30 ezres települései 1-2000 lelkes falvak helyén, szomszédságában; 20. századi magyar kötődésű ellentétes utópiák: Molnár Farkas modernista vidékfejlesztés víziója, Moriet Odón spirituális utópiája „Az új élet városa”, az urbánus mozgalmárok szerepe és korlátai, az ökofalvak valósága és a működő öfenntartó települések esélyei és rejtettségük miatti hatástalanságuk.

¹⁰ Azt már végig se érdemes gondolni, hogy a Földet elhagyni akaró tendenciák, amelyeknek egyik alapvetése a környezeti vagy kozmikus katasztrófák megelőzésének módja lenne egy lakhatóvá tett másik bolygó meghódítása (Stephen W. Hawking 2000-től haláláig három ilyen irányú nyilatkozatában három különböző okot jelölt meg erre), milyen viszonyba állnak pl. a nulla emissziós követelményekkel és a „design for all” szemlélettel. Ez a homo faber diadala lesz, vagy az emberi jelenség vége?

¹¹ Piliński János: Jelenések VIII. 7. (1953)